

Krzysztof Indeck, Stefan Lelental, Aleksandra Tomporek

ZEZWOLENIE NA CZASOWE OPUSZCZENIE OŚRODKA
PRZYSTOSOWANIA SPOŁECZNEGO
W CELU SPRAWDZENIA POSTĘPÓW W PROCESIE RESOCJALIZACJI
(NA PODSTAWIE WYNIKÓW BADAŃ)¹

I

Zezwolenie na czasowe opuszczenie ośrodka przystosowania społecznego², zwane w praktyce przepustką lub przepustką resocjalizacyjną, przewidziane w art. 107 k.k.w., udzielone być może: 1) w celu sprawdzenia postępów resocjalizacji, 2) tytułem nagrody za wzorowe zachowanie i stosunek do pracy, 3) w wypadku choroby skazanego, 4) w innym wypadku losowym. Instytucja ta, w 2 pierwszych przypadkach ma — w założeniu — służyć realizacji jednego z celów umieszczenia w OPS, jakim w świetle przepisu art. 95 § 1 k.k.w. jest „wypróbowanie stopnia przystosowania skazanego do zgodnego z porządkiem prawnym życia w społeczeństwie...”; nie może być ona stosowana ani wcześniej niż

¹ Opracowanie niniejsze oparte jest na wynikach badań empirycznych prowadzonych w ramach problemu międzyresortowego MR III 18 *Patologiczne zjawiska społeczne — charakterystyka, uwarunkowania, zapobieganie*. Założenia, zakres oraz inne zagadnienia metodologiczne prowadzonych badań omówione zostały we wcześniejszych opracowaniach. Por. zwłaszcza: K. Indeck, S. Lelental, A. Tomporek, *Z badań nad umieszczeniem w ośrodku przystosowania społecznego (zakres badań i niektóre wyniki)*, [w:] *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, red. B. Hołyst, Warszawa 1984, s. 166—169; S. Lelental, *Niektóre wyniki badań funkcjonowania ośrodków przystosowania społecznego*, „Nowe Prawo” 1984, nr 5, s. 57—58.

² Określanego dalej w powszechnie stosowanym skrócie: OPS lub nazywanego ośrodkiem.

po półtorarocznym pobycie umieszczonego³ w OPS, ani na okres dłuższy niż 6 miesięcy (art. 107 § 2 k.k.w.). W pozostałych 2 przypadkach udzielenie zezwolenia na czasowe opuszczenie OPS ma wyraźnie humanitarny charakter, co wynika m. in. z braku czasowych ograniczeń w jego stosowaniu. Zatem nazwa „przepustka resocjalizacyjna” adekwatna jest wyłącznie do zezwoleń udzielanych w celu sprawdzenia postępów resocjalizacji oraz tytułem nagrody.

Wskazany wyżej cel udzielania przepustek resocjalizacyjnych sugeruje, że powinny one wywierać pożądany wpływ na postawy umieszczonych w OPS.

Funkcjonowanie zezwoleń na czasowe opuszczenie ośrodka tytułem nagrody za wzorowe zachowanie i stosunek do pracy było już przedmiotem naszych badań, których wyniki zostały opublikowane⁴. W niniejszej publikacji zamierzamy ukazać różne aspekty funkcjonowania instytucji zezwolenia na czasowe opuszczenie OPS w celu sprawdzenia postępów resocjalizacji.

Badaniami objęto grupę 640 recydywistów, którzy przebywali w 4 ośrodkach: w Garbalinie (230 umieszczonych), Gostkowie (44 umieszczonych), Żytkowicach (319 umieszczonych) i w Opolu (47 umieszczonych). W grupie badawczej znaleźli się wszyscy recydywiści zwolnieni z tych ośrodków w okresie od początku funkcjonowania każdego z nich do dnia 30 czerwca 1980 r.

Ośrodki w Gostkowie i Żytkowicach to ośrodki o zwykłych warunkach oddziaływania resocjalizacyjnego, ośrodek w Garbalinie jest ośrodkiem o surowszych warunkach oddziaływania, natomiast ośrodek w Opolu przewidziany jest dla osób wymagających stosowania szczególnych środków leczniczo-wychowawczych. Ośrodki te zlokalizowane są w okręgach podlegających właściwości miejscowej sądów penitencjarnych w Płocku (OPS w Garbalinie), Sieradzu (OPS w Gostkowie), Radomiu (OPS w Żytkowicach) i Opolu (OPS w Opolu)⁵.

³ Wobec skazanych przebywających w OPS używamy określenia „umieszczeni w OPS” lub wprost „umieszczeni”, uznając te nazwy za bardziej właściwe ze względu na odróżnienie statusu tych osób od statusu skazanych — przebywających w zakładach karnych.

⁴ Por. K. Indeck, A. Tomporek, *Polityka stosowania kar i nagród w ośrodku przystosowania społecznego*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1985, Folia iuridica 22, s. 195—218.

⁵ Aktualnie funkcjonują tylko dwa z tych ośrodków, a mianowicie OPS w Garbalinie i Opolu. Pozostałe zostały zniesione.

Zezwolenie na czasowe opuszczenie OPS w celu sprawdzenia postępów w resocjalizacji ze względu na czas pobytu umieszczanego w ośrodku i przebieg "próby"

Czas pobytu w ośrodku do chwili udzielenia przepustki	Ośrodek przystosowania społecznego																			Ogółem																																																																																																																																																																																																																												
	Garbalin				Gostków				Żytkowice				Opole			liczba udzielonych przepustek			liczba zwolnionych po prze- pustce			liczba odwołanych z prze- pustki			zmarłych na prze- pustce																																																																																																																																																																																																																							
	liczba		liczba		liczba		liczba		liczba		liczba		liczba		liczba		liczba		liczba		liczba		liczba		liczba																																																																																																																																																																																																																							
	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze- pustki	zwol- nionych po prze- pustce	odwo- łanych z prze-

O z n a c z e n i a: Dalsze losy umieszczonych w ośrodkach: a) przypadek 96 - uchylono orzeczenie o umieszczeniu w OPS; b) przypadek 208 i 235 - zmarli w OPS; c) przypadek 257 i 308 - zwolnieni z OPS; d) przypadek 51 - uchylono orzeczenie o umieszczeniu w OPS; e) przypadek 302 - zwolniony ze względu na stan zdrowia; f) przypadek 210 - zmarł w OPS; g) przypadek 36 - zwolniony ze względu na stan zdrowia; h) przypadek 36 - zwolniony ze względu na stan zdrowia.

Ź r ó d ł o: Obliczenia własne.

II

Jak ustalono w toku badań, sądy penitencjarne bardzo często orzekały o udzieleniu zezwolenia na czasowe opuszczenie OPS w celu sprawdzenia postępów resocjalizacji.

Jak wynika z tab. 1, zezwolenia te udzielane były umieszczonym, najczęściej po okresie ich pobytu w ośrodku nie przekraczającym 3 lat (530 przepustek, co stanowi 85,5% ogółu udzielonych). W poszczególnych ośrodkach największą liczbę przepustek udzielono:

— w Garbalinie po okresie pobytu umieszczonych w ośrodku przekraczającym rok i 6 miesięcy, ale nie dłuższym niż 2 lata i 6 miesięcy (149—67,4% przepustek udzielonych w tym OPS);

— w Gostkowie po okresie pobytu przekraczającym rok i 6 miesięcy, ale nie dłuższym niż 3 lata (odpowiednio: 34—82,9%);

— w Żytkowicach po okresie pobytu od roku i 6 miesięcy do 2 lat i 6 miesięcy (248 — 78,9%);

— w Opolu po okresie pobytu przekraczającym rok i 6 miesięcy do 2 lat i 6 miesięcy (31 — 70,5%).

Podane liczby wskazują na dość jednolitą praktykę sądów w tym przedmiocie. Nieco niższy odsetek przepustek udzielonych w Garbalinie i w Opolu można wytłumaczyć tym, że pierwszy z tych ośrodków to ośrodek o surowszych warunkach oddziaływania resocjalizacyjnego, a co za tym idzie — trafiają do niego osoby o wyższym stopniu demoralizacji, w drugim zaś przebywają przede wszystkim umieszczeni z różnego rodzaju zaburzeniami psychicznymi (10 charakteropatów, 9 psychopatów i jednocześnie nałogowych alkoholików, 7 psychopatów, po 4 schizofreników i oligofreników, 2 charakteropatów i zarazem nałogowych alkoholików, 2 osoby z psychodegradacją oraz 2 osoby z otępieniem starczym, 1 ocieżała umysłowo, 1 z zanikiem mózgu; tylko 3 umieszczonych było w pełni zdrowych psychicznie, a co do 2 brak jest danych o stanie ich zdrowia psychicznego), i chociażby z tego względu wymagający dłuższej obserwacji przed udzieleniem przepustki. Potwierdza tę tezę również i fakt, że po najkrótszym z możliwych okresie pobytu w OPS, tj. po roku i 6 miesiącach (art. 107 § 2 k.k.w.), właśnie w Garbalinie i w Opolu udzielono najmniej przepustek, bo tylko dla 4,1% ogółu zwalnianych na przepustki z Garbalina (9 osób) i dla 4,5% zwalnianych z Opoli (2 osób); więcej takich przepustek udzielono w Gostkowie — dla 4,9% (2 osób), a w Żytkowicach — aż dla 12,1% (38 osób).

W badaniach ustalono, że tylko nieliczni z umieszczonych nie korzystali z przepustek, z różnych zresztą przyczyn.

W OPS w Garbalinie z przepustek korzystało 217 osób (94,3% badanych), przy czym 4 udzielano przepustek 2-krotnie. Ogółem więc udzielono 221 przepustek. Jedynie 13 umieszczonym nie udzielono zezwolenia na czasowe opuszczenie ośrodka w celu sprawdzenia postępów resocjalizacji. Z liczby tej — co do 7 osób uchylono orzeczenie o umieszczeniu w OPS, 3 — zmarły po okresie pobytu w OPS wynoszącym 4 miesiące, rok i 8 miesięcy oraz 4 lata i 2 miesiące; następne 3 — przebywały w OPS przez okres 5 lat.

W OPS w Gostkowie zezwoleń na czasowe opuszczenie ośrodka udzielono 40 umieszczonym (90,9% badanych), przy czym 1 korzystało z tego zezwolenia 2-krotnie. Ogółem więc udzielono 41 przepustek. Co do 3 osób uchylono orzeczenie o umieszczeniu w OPS, zaś 1 przebywała w ośrodku przez okres 5 lat.

W OPS w Żytkowicach z przepustek korzystało 280 tam umieszczonych (87,8% badanych), przy czym 30 udzielono przepustek 2-krotnie i 2—3-krotnie. Ogółem więc udzielono 314 przepustek. Nie udzielono przepustek 33 umieszczonym w tym ośrodku. Co do 22 z nich — uchylono orzeczenie o umieszczeniu w OPS albo umorzono postępowanie wykonawcze, 7 zmarło, zaś 4 osoby przebywały w OPS przez okres 5 lat. Co do 6 innych brak jest danych: z uwagi na niekompletność akt (w stosunku do 3 osób) i powodu błędu ankietera (także do 3).

W OPS w Opolu z przepustek korzystało 37 tam umieszczonych (84,1% badanych), przy czym 5 korzystało z nich 2-krotnie, a 1 — 3-krotnie. Ogółem więc udzielono 44 przepustki. 9 umieszczonych z tego ośrodka nie korzystało z przepustek w ogóle: 6 zostało bezwarunkowo zwolnionych ze względów zdrowotnych bez uprzedniego „wyprobowania” ich, co do 1 uchylono orzeczenie o umieszczeniu w OPS, 2 przebywało w OPS przez 5 lat. Co do 1 osoby z tego ośrodka brak jest danych o przepustce (błąd ankietera).

Częstość udzielania przepustek resocjalizacyjnych nie wykazuje więc zależności od typu ośrodka. Równie często sądy penitencjarne udzielały tych przepustek umieszczonym w OPS o surowszych warunkach oddziaływania resocjalizacyjnego (OPS w Garbalinie) i w ośrodku dla osób wymagających stosowania szczególnych środków leczniczo-wychowawczych (OPS w Opolu), jak umieszczonym w ośrodkach o zwykłych warunkach tego oddziaływania (OPS w Gostkowie i w Żytkowicach). Można zatem wysunąć tezę, iż — wbrew poglądom niektórych przedstawicieli doktryny⁶ — praktyka nie preferuje eliminacji

⁶ J. Śliwowski, *Ośrodek przystosowania społecznego i ocena jego funkcji*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1972, t. 4; T. Szymanowski, *Powrotność do przestępstwa po wykonaniu kary pozbawienia wolności*, Warszawa 1976, s. 41. Szerzej na ten temat por. S. Lelental, *Istota i zadania umieszczenia*

nych czy ochronnych celów umieszczenia w ośrodku. Wniosek ten osłabiają jednak dane, świadczące o udzielaniu zezwoleń na czasowe opuszczanie OPS w celu sprawdzenia postępów resocjalizacji po ponad 4-letnim okresie pobytu umieszczonych w ośrodku. Po takim długim okresie oddziaływania w OPS po raz pierwszy przepustki resocjalizacyjnej udzielono dla 5 osób w Garbalinie (2,3⁰/₀ ogółu udzielonych przepustek), 1 w Gostkowie (2,4⁰/₀), 5 w Żytkowicach (1,6⁰/₀) i 1 w Opolu (2,3⁰/₀).

Z liczby 640 badanych tylko 10 umieszczonych w ośrodku przebywało przez dopuszczalny ustawowy okres, tj. przez 5 lat i nie korzystało z przepustki resocjalizacyjnej. Owych 10 stanowi zaledwie 1,6⁰/₀ ogółu badanych, co do których nie podjęto próby sprawdzenia stopnia ich przystosowania do życia zgodnego z porządkiem prawnym przez udzielenie im przepustki. Oto krótki opis tych przypadków.

OPS w Garbalinie.

Przypadek 71: Umieszczony J. J., lat 30⁷, bez zawodu, przed umieszczeniem w ośrodku 4 razy karany. Łącznie przebywał w zakładach karnych 4 lata i 6 miesięcy. Ostatnią karę w rozmiarze 2 lat i 7 miesięcy odbywał za przestępstwo z art. 234 k.k. W czasie pobytu w ośrodku 76 razy karany dyscyplinarnie, w tym 3-krotnie przeniesieniem do ośrodka o surowszych warunkach oddziaływania resocjalizacyjnego, m. in. za samouwolnienie się. Nie był nagradzany. Pracował w OPS.

Przypadek 90: Umieszczony Z. K., lat 29, bez zawodu, przed umieszczeniem w ośrodku 5 razy karany. Łącznie przebywał w zakładach karnych 3 lata i 8 miesięcy. Ostatnią karę w rozmiarze 1 roku pozbawienia wolności odbywał za przestępstwo z art. 182 § 1 k.k. w zw. z art. 59 k.k. W OPS karany 10 razy, w tym raz przeniesieniem do OPS o surowszych warunkach oddziaływania resocjalizacyjnego. Nagradzany 7 razy. Pracował w OPS.

Przypadek 203: Umieszczony J. S., lat 39, radiomechanik, przed umieszczeniem w OPS 5 razy karany. Łącznie przebywał w zakładach karnych 5 lat i 7 miesięcy. Ostatnią karę odbywał za przestępstwo z art. 174 § 1 k.k. w rozmiarze 2 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności. W czasie pobytu w ośrodku 9 razy nagradzany i 10 razy karany dyscyplinarnie, w tym 2 razy przeniesieniem do OPS o surowszych warunkach oddziaływania resocjalizacyjnego. Pracował i uczył się w OPS. Raz samowolnie opuścił ośrodek na 3 dni.

w ośrodku przystosowania społecznego, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny”, 1982, nr 1.

⁷ Wiek recydywisty podajemy z chwili jego umieszczenia w OPS.

OPS w Gołkowie.

Przypadek 37: Umieszczony J. S., lat 39, bez zawodu, przed umieszczeniem w ośrodku 9 razy karany. Łącznie w zakładach karnych przebywał 7 lat i 11 miesięcy. Ostatnią karę w rozmiarze 2 lat pozbawienia wolności odbywał za przestępstwo z art. 182 § 1 k.k. W czasie pobytu w ośrodku 11 razy nagradzany i 21 razy karany dyscyplinarnie; 2-krotnie dopuścił się samouwolnienia, za 1 z nich skazany na 8 miesięcy pozbawienia wolności. Kilkakrotnie przenoszony do innych ośrodków — przebywał w 6 OPS. W trakcie pobytu w OPS pracował.

OPS w Żytkowicach.

Przypadek 166: Umieszczony T. M., lat 34, bez zawodu, przed umieszczeniem w OPS karany 8 razy. Łącznie w zakładach karnych przebywał 5 lat i 8 miesięcy. Ostatnią karę w rozmiarze 2 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności odbywał za przestępstwo z art. 259 d.k.k. W czasie pobytu w OPS 5 razy nagradzany i 25 razy karany dyscyplinarnie. Pobyt w ośrodku przerwany na skutek odbywania kary pozbawienia wolności w rozmiarze 10 miesięcy za samouwolnienie się i 9 miesięcy — za popełnienie 8 wykroczeń z art. 51 § 1 k.w. W czasie pobytu w OPS pracował.

Przypadek 227: Umieszczony K. R., lat 27, malarz pokojowy, przed umieszczeniem w OPS przebywał w 2 zakładach karnych łącznie 2 lata i 3 miesiące. Ostatnią karę w rozmiarze 1 roku i 6 miesięcy pozbawienia wolności odbywał za przestępstwo z art. 257 § 1 d.k.k. Podczas pobytu w OPS 5 razy nagradzany i 21 razy karany dyscyplinarnie; 3-krotnie dokonał samouwolnienia, za 1 z nich skazany na rok i 3 miesiące pozbawienia wolności w ramach kary łącznej także za przestępstwo z art. 199 § 2 k.k. W ośrodku przystosowania społecznego pracował.

Przypadek 284: Umieszczony T. U., lat 36, bez zawodu, przed umieszczeniem w OPS 7 razy przebywał w zakładach karnych — łącznie przez okres 8 lat i 8 miesięcy. Ostatnią karę pozbawienia wolności w rozmiarze 2 lat i 6 miesięcy odbywał za przestępstwo z art. 199 § 2 k.k. W czasie pobytu w OPS 45 razy karany dyscyplinarnie, w tym raz przeniesieniem do ośrodka o surowszych warunkach oddziaływania resocjalizacyjnego i tylko 2 razy nagradzany. Pobyt w OPS przerwany na skutek odbywania kary pozbawienia wolności za przestępstwa z art. 234 i 236 k.k. w rozmiarze 2 miesięcy (pozostałą część tej kary darowano na mocy amnestii). W czasie pobytu w OPS pracował z przerwami.

Przypadek 314: Umieszczony K. Z., lat 38, robotnik, przed umieszczeniem w OPS 8 razy karany. Łącznie w zakładach karnych prze-

bywał 8 lat i 4 miesiące. Ostatnią karę pozbawienia wolności odbywał w rozmiarze 2 lat i 6 miesięcy za przestępstwo z art. 186 § 1 k.k. W czasie pobytu w OPS 14 razy karany dyscyplinarnie i 10 razy nagradzany. 2-krotnie dokonał samouwolnienia.

OPS w Opolu.

Przypadek 39: Umieszczony H. S., lat 33, zdun, przed umieszczeniem w OPS 2 razy karany. Łącznie przebywał w zakładach karnych 4 lata i 6 miesięcy. Ostatnią karę pozbawienia wolności w rozmiarze 2 lat i 6 miesięcy odbywał za przestępstwo z art. 23 ustawy z dnia 10 grudnia 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu. W czasie pobytu w OPS nie był nagradzany, natomiast 16 razy karany dyscyplinarnie. Pobyt w OPS przerwany na skutek odbywania kary aresztu za wykroczenie z art. 51 § 2 k.w. W trakcie pobytu w OPS pracował. Charakterystyka stanu zdrowia: charakteropatia pourazowa.

Przypadek 47: Umieszczony L. S., lat 25, bez zawodu, przed umieszczeniem w OPS przebywał w zakładach karnych 4 razy. Łącznie odbywał karę 7 lat i 2 miesięcy pozbawienia wolności. Ostatnią karę w rozmiarze 2 lat pozbawienia wolności odbywał za przestępstwo z art. 208 k.k. W czasie pobytu w OPS 2 razy nagradzany, 23 razy karany dyscyplinarnie. Pracował w OPS. Charakterystyka stanu zdrowia — psychopatia.

Jak ustalono w toku badań katamnesticznych, spośród umieszczonych, którzy przebywali przez 5 lat w ośrodku i nie korzystali w tym czasie z przepustek, nie powróciło do czynów zabronionych 3 umieszczonych (przypadki: 90 z Garbalina, 314 z Żytkowic i 39 z Opola), 5 dopuściło się wykroczeń z art. 51 k.w. (przypadki: 71, 203 z Garbalina, 37 z Gostkowa, 166 z Żytkowic i 47 z Opola). 2 zwolnionych dokonało nowych przestępstw (przypadki: 227, 284 z Żytkowic). Pierwszy z tych umieszczonych w rok i 9 miesięcy po zwolnieniu rozpoczął odbywanie kary pozbawienia wolności za rozbój, zaś drugi — po upływie 2 lat i 7 miesięcy od zwolnienia rozpoczął odbywanie kary za kradzież, po odbyciu której dopuścił się jeszcze 3 wykroczeń i popełnił przestępstwo z art. 199 § 1 k.k.

Odnotaliśmy także udzielanie przepustek resocjalizacyjnych po stosunkowo krótkim okresie pobytu w OPS, mimo iż zaistniały okoliczności, które mogłyby sugerować potrzebę dalszego oddziaływania resocjalizacyjnego na umieszczonych w warunkach OPS. Miało to miejsce w następujących przypadkach:

OPS w Garbalinie.

Przypadek 111: Umieszczony J. K. po 7 miesiącach pobytu w OPS był czasowo zwolniony w celu leczenia. Po opuszczeniu ośrodka popełnił przestępstwa z art. 156, 159, 186 k.k., za które odbywał karę 2 lat pozbawienia wolności. Łączny okres pobytu poza OPS z powyższych powodów wyniósł 3 lata i 1 miesiąc. Przepustki udzielono mu po upływie roku i 7 miesięcy od powrotu do ośrodka.

Przypadek 161: Umieszczony S. P. uzyskał przepustkę resocjalizacyjną po 2 latach faktycznego pobytu w OPS, mimo że jego pobyt w ośrodku przerwany został z powodu 3-krotnych ucieczek i odbywania kary łącznej pozbawienia wolności w wymiarze 3 lat za przestępstwa z art. 199 § 1, 203 § 1 i 256 § 1 k.k.

Przypadek 164: Umieszczonemu R. P. udzielono przepustki po 2 latach faktycznego pobytu w OPS, mimo przerwy w tym pobycie spowodowanej 2-krotnymi ucieczkami połączonymi ze skazaniem z art. 256 § 1 k.k. na karę 2 lat pozbawienia wolności.

Przypadek 230: Umieszczonemu E. M. udzielono przepustki po 2 latach i 3 miesiącach faktycznego pobytu w OPS, mimo iż odbywał karę pozbawienia wolności za przestępstwo z art. 138 § 1 k.k. oraz uciekał z OPS, co spowodowało przerwę w pobycie w ośrodku na przeciąg roku i 10 miesięcy.

Przypadek 85: Pobyt umieszczonego A. K. w OPS przerwany został 2 ucieczkami i odbywaniem kary pozbawienia wolności za samouwolnienie. Po odwołaniu pierwszej przepustki z powodu niewywiązywania się z nałożonych obowiązków doprowadzono go do OPS po 6 miesiącach od uprawomocnienia się orzeczenia o odwołaniu zezwolenia na czasowe opuszczenie ośrodka. Po upływie 8 miesięcy od powrotu do OPS uzyskał ponowną przepustkę, przy której nie nałożono obowiązków.

OPS w Żytkowicach.

Przypadek 91: Umieszczonemu H. H. udzielono przepustki po 3 miesiącach od powrotu do OPS po blisko 3-letniej ucieczce z ośrodka.

Przypadek 264: Umieszczonemu T. S. udzielono przepustki po roku i 6 miesiącach faktycznego pobytu w OPS, mimo że dopuścił się on samouwolnienia z ośrodka, za które odbywał karę 3 lat pozbawienia wolności oraz spóźnił się o 6 miesięcy z powrotem do OPS po przepustce nagrodowej.

Przypadek 224: Umieszczony L. R. w okresie pierwszej przepustki popełnił przestępstwo z art. 203 § 1 k.k. w warunkach art. 60 § 2 k.k., za które odbywał karę roku i 6 miesięcy pozbawienia wolności. Po 4

miesiącach od powrotu do OPS uzyskał ponowną przepustkę, po której został bezwarunkowo zwolniony.

OPS w Opolu.

Przypadek 3: Umieszczony M. B. został zwolniony na przepustkę po roku i 9 miesiącach pobytu w OPS, mimo iż dokonał samouwolnienia z ośrodka, za które odbywał karę pozbawienia wolności w rozmiarze 8 miesięcy.

Przypadek 19: Umieszczony R. N. został skazany za samouwolnienie z OPS na karę 4 miesięcy pozbawienia wolności. Mimo to po okresie faktycznego pobytu w OPS wynoszącym rok i 7 miesięcy uzyskał przepustkę.

Przypadek 25: Umieszczony S. K. 3-krotnie dokonywał samouwolnień z OPS, za które odbywał karę 2 lat pozbawienia wolności. Zwolniono go na przepustkę po okresie pobytu w OPS wynoszącym 2 lata i 1 miesiąc.

Przeprowadzone badania wykazały dużą skuteczność udzielonych przepustek. Ci, którym ich udzielono, z reguły wytrzymywali „próbę” i w efekcie, po upływie okresu zezwolenia na czasowe opuszczenie OPS, następowało ostateczne zwolnienie ich z ośrodka.

Jak wynika z tab. 1, na ogólną liczbę 620 udzielonych przepustek aż w 535 wypadkach — po upływie terminu, na jaki zwolniono umieszczonych z OPS — następowało ich bezwarunkowe zwolnienie (86,3%). Tylko w stosunku do 81 umieszczonych (13,1%) nastąpiło odwołanie z przepustki. Stosunek liczby bezwarunkowych zwolnień do liczby udzielonych przepustek był najkorzystniejszy w Garbalinie (92,8%) i w Gostkowie (92,7%), w Żytkowicach wynosił 83,1%, natomiast najmniej korzystny był w Opolu (70,5%).

W grupie 217 umieszczonych w Garbalinie, którym udzielono zezwoleń na czasowe opuszczenie tego ośrodka — 213 uzyskało takie zezwolenie 1 raz, z których 204 po pomyślnym przebiegu „próby” uzyskało zwolnienie bezwarunkowe. W stosunku do 9 „próba” nie powiodła się i w konsekwencji po powrocie do OPS osoby te przebywały w nim do upływu 5 lat. 2-krotnie z przepustki korzystało 4 umieszczonych. W stosunku do 1 z nich druga „próba” zakończyła się bezwarunkowym zwolnieniem, zaś 3 pozostałych „nie wytrzymało próby” i w konsekwencji przebywało w OPS przez 5 lat.

Wśród umieszczonych w OPS w Gostkowie, z 1 przepustki skorzystało 39 osób, z których 37 pomyślnie przeszło „próbę” i w efekcie zostało bezwarunkowo zwolnionych z ośrodka. Po nieudanej „próbie” 2 przebywało w OPS przez 5 lat. 2-krotnie udzielono przepustki 1 z umie-

szczonych i druga „próba” okazała się pomyślna, a w konsekwencji uzyskał on bezwarunkowe zwolnienie z ośrodka.

W OPS w Żytkowicach jednorazowego zezwolenia na czasowe opuszczenie ośrodka udzielono 248 osobom, z których 236 uzyskało następnie bezwarunkowe zwolnienie. W stosunku do 11 nastąpiło odwołanie z przepustki, zaś 1 zmarła w czasie jej trwania. Spośród 11 umieszczonych, którzy po nieudanej „próbie” powrócili do ośrodka, 3 przebywało w nim do upływu 5 lat, 4 zmarło w ośrodku, w stosunku do 1 uchylono orzeczenie o umieszczeniu w OPS, zaś 3 osoby zostały później zwolnione ze względu na stan zdrowia. W stosunku do 30 innych z tego ośrodka zezwolenie na czasowe jego opuszczenie stosowano 2-krotnie. Dla 24 spośród nich druga „próba” okazała się pomyślna i uzyskali oni zwolnienie bezwarunkowe. Spośród 6 umieszczonych, którzy nie zaliczyli drugiej „próby” — 5 przebywało w ośrodku przez 5 lat, zaś 1 zmarł w czasie przebywania na drugiej przepustce. 3-krotnie udzielano przepustek 2 umieszczonych. Dla jednego z nich ta trzecia „próba” okazała się pomyślna, natomiast drugi z nich powrócił do ośrodka i przebywał w nim do upływu 5 lat.

Zwraca uwagę fakt, że w stosunku do 4 osób, które uzyskały zezwolenie na czasowe opuszczenie OPS w celu sprawdzenia postępów resocjalizacji, ponowna przepustka udzielona została po upływie czasu krótszego niż 6 miesięcy od odwołania poprzedniej (przypadek 150 — 2-krotnie wliczony w przedziale czasu ponad rok i 6 miesięcy do 2 lat, druga „próba” pomyślna; przypadek 97 — 2 razy wliczony w przedziale czasu ponad 3 lata do 3 lat i 6 miesięcy, obie przepustki negatywne; przypadek 138 — wliczony w przedziałach czasu ponad rok i 6 miesięcy do 2 lat i następnie ponad 2 lata do 2 lat i 6 miesięcy, druga „próba” udana; przypadek 224 — wliczony w przedziałach czasu rok i 6 miesięcy i następnie ponad rok i 6 miesięcy do 2 lat, druga „próba” pomyślna). Podobnie w stosunku do 1 osoby 3-krotnie przebywającej na przepustce resocjalizacyjnej — między odwołaniem drugiej a udzieleniem trzeciej minęło mniej niż 6 miesięcy (przypadek 28 — 2-krotnie wliczony w przedziale czasu ponad 2 lata do 2 lat i 6 miesięcy, trzecia „próba” pomyślna).

Wśród 37 umieszczonych z Opola, którym udzielono przepustek — 31 korzystało z niej tylko raz, z czego 26 po zakończeniu „próby” uzyskało bezwarunkowe zwolnienie, 1 zmarł na przepustce, 2 po odwołaniu z przepustki powróciło do OPS i przebywało w nim przez 5 lat, 2 następnych po odwołaniu przepustki powróciło do OPS i bez ponownej

przepustki zostało bezwarunkowo zwolnionych⁸. 2-krotnie z przepustki korzystało 5 umieszczonych z tego ośrodka, dla wszystkich druga „próba” okazała się pomyślna. 3-krotnie korzystał z przepustki 1 umieszczony — w trakcie trzeciej „próby” zmarł.

Podobnie jak to zaobserwowaliśmy w Żytkowicach, i tutaj 2 umieszczonym udzielono ponownego zezwolenia na opuszczenie OPS po okresie krótszym niż 6 miesięcy od odwołania poprzedniej przepustki (przypadek 17 — wliczony w przedziałach czasu ponad rok i 6 miesięcy do 2 lat i ponownie ponad 2 lata do 2 lat i 6 miesięcy, druga „próba” pomyślna; przypadek 29 — wliczony w przedziałach czasu ponad rok i 6 miesięcy do 2 lat, ponad 2 lata do 2 lat i 6 miesięcy i trzeci raz — ponad 2 lata i 6 miesięcy do 3 lat, zmarł na trzeciej przepustce).

Dane o umieszczonych, którzy po nieudanych przepustkach przebywali przez maksymalny, 5-letni okres w OPS (12 z Garbalina, 2 z Gostkowa, 9 z Żytkowic i 2 z Opola), nie pozwalają na wychwycenie wyraźnych różnic w stosunku do tych 10 osób, którym w ogóle nie udzielono zezwoleń na czasowe opuszczenie OPS; wobec 18 umieszczonych, którzy z niepowodzeniem zakończyli „próbę”, zanotowano wyraźną przewagę kar dyscyplinarnych nad nagrodami; 19 dokonało ucieczek z OPS, przy czym 9 było za te czyny skazanych na karę pozbawienia wolności, 2 umieszczonych odbywało karę pozbawienia wolności za inne przestępstwa, 1 — za wykroczenie, co powodowało przerwy w ich pobycie w ośrodku; brak tych różnic jest widoczny także w odniesieniu do oceny stanu zdrowia umieszczonych w Opolu. Dlatego też trudno jest stwierdzić, z jakich powodów w stosunku do owych 10 osób, opisanych poprzednio, nie podejmowano próby sprawdzenia postępów ich resocjalizacji przez udzielenie im czasowego zezwolenia na opuszczenie OPS.

Jest jednak faktem, że z całej badanej populacji tylko 35 umieszczonych przebywało w OPS przez 5 lat, a więc zaledwie 5,5% ogółu badanych; pozostali z badanych zwolnieni zostali z OPS wcześniej, głównie z uwagi na pomyślny przebieg próby.

Stwierdziliśmy nieliczne przypadki (5 w Żytkowicach) udzielania zezwoleń na czasowe opuszczenie OPS, których faktyczną przyczyną był

⁸ Chodzi tu o przypadki: 35 — umieszczonemu udzielono przepustki po roku i 11 miesiącach pobytu w OPS, którą — wobec negatywnego zachowania i niewykonania obowiązków — odwołano po 5 miesiącach, następnie po 2 latach i 7 miesiącach zwolniono go bez ponownej przepustki na podstawie pozytywnej opinii naczelnika OPS w Opolu o jego zachowaniu; 36 — umieszczonemu udzielono przepustki po 2 latach i 2 miesiącach pobytu w OPS, którą odwołano po 4 miesiącach. Po dalszych 9 miesiącach został zwolniony bezwarunkowo z uzasadnieniem: „...jak wynika z nadesłanych informacji skazany na ogół zachowuje się poprawnie. Nie narusza zasad współżycia społecznego...”.

stan zdrowia umieszczonego, a nie — jak wynikałoby to z treści orzeczenia sądu penitencjarnego — dążność do sprawdzenia postępów resocjalizacji. Natomiast w Opolu z reguły przepustek resocjalizacyjnych udzielano umieszczonym ze względów probabilistycznych i zdrowotnych (uwzględnianych łącznie).

Odnotowaliśmy także bezwarunkowe zwolnienia z OPS ze względu na stan zdrowia (4 przypadki z Żytkowic i 6 z Opolą). Umieszczeni z Żytkowic poddani zostali wcześniej próbie, która przebiegła niepomyslnie, natomiast umieszczeni z Opolą nie korzystali z przepustek w ogóle.

Pomyślna ocena zachowania się umieszczonego w czasie pobytu na przepustce, obejmująca również kontrolę wykonania nałożonych na niego obowiązków (o czym niżej), nie zawsze pociągała za sobą decyzję o zwolnieniu z ośrodka. Z końcem „próby” bezwarunkowe zwolnienie z OPS zastosowano wobec 328 osób (61,30%). W liczbie tej — 147 to umieszczeni z Garbalina (71,70% ogółu zwolnionych z tego ośrodka po przepustce), 25 — z Gostkowa (65,80%), 136 — z Żytkowic (52,10%) i 20 z Opolą (64,50%). Pozostałych 203 umieszczonych (37,90%) — 58 z Garbalina, 13 z Gostkowa, 125 z Żytkowic i 7 z Opolą — mimo pomyślnego przebiegu „próby” po upływie terminu, na jaki została oznaczona, wrócili do ośrodków i dopiero wówczas, w okresie od 1 miesiąca do 1 roku, zostali z nich zwolnieni. Zwolnienie to następowało z reguły dość szybko, gdyż w okresie do 3 miesięcy po pomyślnym przebiegu przepustki zwolnionych zostało z Garbalina 47 osób (81,00% ogółu umieszczonych z tego OPS, których bezwarunkowe zwolnienie nie nastąpiło natychmiast po zakończeniu „próby”), 11 z Gostkowa (84,60%), 119 — z Żytkowic (95,20%) i 2 z Opolą (28,60%).

Tylko w stosunku do umieszczonych z OPS w Opolu odnotowaliśmy praktykę bezwarunkowego zwalniania ich z ośrodka przed końcem „próby”. Miało to miejsce wobec 4 osób (0,70% ogółu zwalnianych po przepustce): — 2 z nich skrócono czas „próby” do 5 miesięcy, 2 zaś — do 4 miesięcy.

W badaniach ujawniono praktykę nakładania na umieszczonych zwalnianych na przepustkę resocjalizacyjną z OPS całego szeregu obowiązków. Zauważmy, że ani przepisy kodeksu karnego wykonawczego, ani kodeksu karnego nie zawierają postanowień pozwalających wprost na zobowiązywanie umieszczonych do określonych zachowań. W normach regulujących zasady wykonywania orzeczeń o umieszczeniu w OPS nie ma bowiem odpowiedników przepisów np. art. 63, 75, 94 k.k. Jednakże wyniki badań dają podstawę do twierdzenia, że praktyka nakładania na zwalnianych na przepustkę resocjalizacyjną rozmaitych

T a b e l a 2

Liczba obowiązków nakładanych na zwalnianych z OPS na przepustkę resocjalizacyjną

Ośrodki	Przypadki nakładania następującej liczby obowiązków												Liczba nałożonych obowiązków na liczbę przypadków udzie-			Liczba przypadków	
	1		2		3		4		5		6		liczba prze- pustek	liczba obowiązków	liczba danych o obowiązkach	nienakładania obowiązków	
	1	%	1	%	1	%	1	%	1	%	1	%					
Garbaliń	16	21,1	31	40,8	26	34,2	3	3,9	-	0,0	-	0,0	76	168	139	6	
Gostków	2	5,4	13	35,1	14	37,8	8	21,6	-	0,0	-	0,0	37	102	4	-	
Żytkowice	119	50,4	78	33,1	31	13,1	8	3,4	-	0,0	-	0,0	236	400	74	4	
Opole	-	0,0	2	5,1	16	41,0	16	41,0	3	7,7	2	5,1	39	143	1	4	
Ogółem	137	35,3	124	32,0	87	22,4	35	9,0	3	0,8	2	0,5	388	813	218	14	

Ź r ó d ł o: Jak w tab. 1.

obowiązków jest powszechna, gdyż stosowały ją wszystkie sądy penitencjarne, które w badanych sprawach udzielały skazanym zezwoleń na czasowe opuszczenie ośrodka.

Zakres, w jakim praktyka ta była stosowana, obrazują dane zawarte w tab. 2.

Z tabeli tej wynika, że w większości przypadków nakładano na zwalnianych od 1 do 2 obowiązków, w mniejszym stopniu zaś liczba tych obowiązków wynosiła od 3 do 6. Jednakże na wynikach tych zaciążyła liczebność umieszczonych z Żytkowic, których zobowiązywano najczęściej do wypełnienia od 1 do 2 obowiązków. Praktyka taka odnosiła się do 197 osób z tego OPS (88,5% wszystkich przypadków, w których stwierdziliśmy nakładanie obowiązków na umieszczonych z tego ośrodka w związku z udzieloną im przepustką). Natomiast na zwalnianych na przepustkę z Garbalina i z Gostkowa nakładano najczęściej od 2 do 3 obowiązków. Odnosi się to do 57 osób z Garbalina (75,0%) i 27 osób z Gostkowa (72,9%). Podkreślimy, że nie stwierdziliśmy, by na umieszczonych z Garbalina, Gostkowa i Żytkowic nałożono więcej niż 4 obowiązki.

Odminną praktykę stosował Sąd Wojewódzki w Opolu; najczęściej nakładał bowiem od 3 do 4 obowiązków na 1 umieszczonego zwalnianego na przepustkę z OPS w Opolu — wobec 32 osób (82,0% ogółu przypadków). Tylko w tym ośrodku odnotowaliśmy przypadki nakładania na osoby z niego zwalniane po 5 i 6 obowiązków, a jednocześnie nie stwierdziliśmy, by porzeczano na nałożeniu 1 obowiązku.

Na 388 zwalnianych na przepustki resocjalizacyjne nałożono obowiązki (których liczba i rodzaj jest znana)⁹, co wobec 620 udzielonych przepustek stanowi 62,6%. Natomiast nie nałożono obowiązków w 14 przypadkach (2,2%).

W stwierdzonych przez nas wypadkach nienakładania obowiązków na zwalnianych na przepustkę resocjalizacyjną z Garbalina, przepustki te były udzielane po okresie faktycznego pobytu w ośrodku nie przekraczającym 2 lat i 7 miesięcy. W stosunku do 1 zwolnionego (przypadek 85) — nie nałożono obowiązków w związku z drugą przepustką, jakkolwiek nie wywiązał się on z 2 obowiązków (podjęcia stałej pracy zarobkowej i nienadużywania alkoholu) nałożonych na niego w związku z pierwszą przepustką, a w czasie jego pobytu w OPS stwierdzono 4-krotne przypadki nadużywania alkoholu karane dyscyplinarnie; jednocześnie był on 10-krotnie nagradzany za sumienną pracę.

⁹ Zaznaczmy, że tylko w odniesieniu do 139 zwolnionych z OPS w Garbalinie w ogóle nie wiadomo, czy obowiązki były nakładane, natomiast wiadomo jest, że wobec 4 osób z Gostkowa, 74 z Żytkowic i 1 z Opoli obowiązki były nałożone — nie znana jest tylko ich liczba i rodzaj.

Wobec 2 osób z Żytkowic, na które nie nałożono obowiązków, zwolnienie na przepustkę nastąpiło przed upływem 2 lat, w pozostałych 2 przypadkach (96 i 129) uznano ich nałożenie za niecelowe, gdyż merytoryczną podstawą udzielenia przepustki był stan zdrowia zwalnianych.

W 4 przypadkach nienałożenia obowiązków na zwolnionych z Opolą, przepustki były udzielane po okresie pobytu umieszczonych w OPS wynoszącym od roku i 8 miesięcy do 2 lat i 2 miesięcy. Wobec 1 zwolnionego nie nałożono obowiązków przy pierwszej i drugiej przepustce, dopiero w związku z trzecią przepustką uznano za celowe nałożyć je na zwalnianego.

Stosunkowo duża liczba przypadków braku danych w analizowanym materiale aktowym (218 przypadków — 35,2%) nie pozwala na formułowanie wiążących wniosków. Wydaje się jednak, że słuszny byłby postulat rozszerzenia praktyki nakładania obowiązków na zwalnianych na przepustkę resocjalizacyjną.

Gdy chodzi o rodzaj nakładanych obowiązków, to dominowały wśród nich obowiązki określone w ustawie w związku ze stosowaniem nadzoru ochronnego czy środków probacyjnych. Szczegółowe dane na ten temat zawiera tab. 3.

Jak widać z danych zaprezentowanych w tab. 3, wśród nakładanych obowiązków dominował obowiązek podjęcia pracy, a w dalszej kolejności zakaz nadużywania alkoholu i zakaz przebywania w określonym środowisku. Obok obowiązków wyszczególnionych w niniejszej tabeli sądy nakładały na umieszczonych również inne obowiązki, których było łącznie 63. W liczbie tej znalazły się następujące obowiązki: zawiadomienie sądu o sytuacji w miejscu zamieszkania (10), utrzymywanie kontaktów z MO (26), zawiadomienie sądu o podjęciu pracy (3), utrzymywanie kontaktów z kuratorem (7), spłata należności na rzecz OPS (2), utrzymywanie kontaktów z rodziną (1), utrzymywanie kontaktów z sądem (2), utrzymywanie kontaktów z OPS (2), podjęcie nauki (1), a ponadto następujące obowiązki nakładane tylko na zwolnionych z OPS w Opolu: przesłanie do OPS opinii z zakładu pracy (2), wyrobienie dowodu osobistego (1), kontynuowanie leczenia w poradni zdrowia psychicznego (1), nawiązanie kontaktu z opiekunem społecznym (2), zakaz zmiany miejsca pracy (2), zawiadomienie o zmianie miejsca zamieszkania i pracy (1).

Największą różnorodność nakładanych obowiązków odnotowaliśmy więc w odniesieniu do zwalnianych na przepustkę z Opolą. Tylko też w stosunku do zwalnianych z tego ośrodka nakładano obowiązek zawiadomienia (sądu lub administracji OPS) o zmianie miejsca pracy w tak dużej liczbie przypadków, że uznaliśmy za celowe wyodrębienie tego obowiązku w tabeli (tab. 3).

Rodzaje i liczba nałożonych obowiązków na umieszczonych zwalnianych na przepustkę oraz ich wykonanie

Rodzaj obowiązku	Liczba nałożonych obowiązków na umieszczonych				Liczba wykonanych obowiązków przez umieszczonych				Liczba nie wykonanych obowiązków przez umieszczonych				Brak danych o wykonaniu obowiązków przez umieszczonych			
	z poszczególnych OPS				z poszczególnych OPS				z poszczególnych OPS				z poszczególnych OPS			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Podjęcie pracy	Gn	72	42,9		Gn	50	69,4		Gn	6	8,3		Gn	16	22,2	
	Gw	36	35,3		Gw	32	88,9		Gw	4	11,1		Gw	-	0,0	
	Z	231	57,8		Z	200	88,6		Z	29	12,5		Z	2	0,9	
	O	35	24,4	374	O	25	71,4	307	O	10	28,6	49	O	-	0,0	18 4,8
razem				46,0	razem				razem				razem			
Nienadużywanie alkoholu	Gn	46	27,3		Gn	33	71,7		Gn	3	6,5		Gn	10	21,7	
	Gw	25	24,5		Gw	22	88,0		Gw	3	12,0		Gw	-	0,0	
	Z	89	22,2		Z	59	66,3		Z	30	33,7		Z	-	0,0	
	O	36	25,2	196	O	28	77,8	142	O	5	13,9	41	O	3	8,3	13 6,6
razem				24,1	razem				razem				razem			
Zakaz przebywania w określonym środowisku	Gn	25	14,9		Gn	16	64,0		Gn	2	8,0		Gn	7	28,0	
	Gw	10	9,8		Gw	9	90,0		Gw	1	10,0		Gw	-	0,0	
	Z	13	3,2		Z	6	46,1		Z	6	46,1		Z	1	7,7	
	O	18	12,6	66	O	14	77,8	45	O	2	11,1	11	O	2	11,1	10 15,2
razem				8,1	razem				razem				razem			
Wykonywanie obowiązku alimentacyjnego	Gn	4	2,4		Gn	3	75,0		Gn	-	0,0		Gn	1	25,0	
	Gw	11	10,8		Gw	11	100,0		Gw	-	0,0		Gw	-	0,0	
	Z	7	1,8		Z	7	100,0		Z	-	0,0		Z	-	0,0	
	O	2	1,4	24	O	1	50,0	22	O	1	50,0	1	O	-	0,0	1 4,2
razem				3,0	razem				razem				razem			
Przestrzeganie zasad współżycia społecznego	Gn	2	1,2		Gn	2	100,0		Gn	-	0,0		Gn	-	0,0	
	Gw	2	2,0		Gw	2	100,0		Gw	-	0,0		Gw	-	0,0	
	Z	22	5,5		Z	19	86,4		Z	3	13,6		Z	-	0,0	
	O	2	1,4	28	O	-	0,0	23	O	2	100,0	5	O	-	0,0	- 0,0
razem				3,4	razem				razem				razem			
Zamieszkanie w określonej miejscowości	Gn	-	0,0		Gn	-	0,0		Gn	-	0,0		Gn	-	0,0	
	Gw	1	1,0		Gw	1	50,0		Gw	1	50,0		Gw	-	0,0	
	Z	2	0,5		Z	1	50,0		Z	1	50,0		Z	-	0,0	
	O	2	1,4	5	O	2	100,0	3	O	-	0,0	2	O	-	0,0	- 0,0
razem				0,6	razem				razem				razem			
Podjęcie leczenia	Gn	3	1,8		Gn	3	100,0		Gn	-	0,0		Gn	-	0,0	
	Gw	14	13,7		Gw	14	100,0		Gw	-	0,0		Gw	-	0,0	
	Z	7	1,8		Z	5	71,4		Z	-	0,0		Z	2	28,6	
	O	1	0,7		O	-	0,0		O	-	0,0		O	1	100,0	
razem				0,7	razem				razem				razem			
Zawiadomienie o zmianie miejsca pracy	Gn	-	0,0		Gn	-	0,0		Gn	-	0,0		Gn	-	0,0	
	Gw	-	0,0		Gw	-	0,0		Gw	-	0,0		Gw	-	0,0	
	Z	-	0,0		Z	-	0,0		Z	-	0,0		Z	-	0,0	
	O	32	22,4		O	26	81,2		O	3	9,4	3	O	3	9,4	3 9,4
razem				4,0	razem				razem				razem			
Inne	Gn	16	9,5		Gn	12	75,0		Gn	1	6,2		Gn	3	18,8	
	Gw	3	2,9		Gw	3	100,0		Gw	-	0,0		Gw	-	0,0	
	Z	29	7,2		Z	27	93,1		Z	1	3,4		Z	1	3,4	
	O	15	10,5	63	O	10	66,7	52	O	5	33,3	7	O	-	0,0	4 6,3
razem				7,7	razem				razem				razem			
Ogółem	Gn	168	100,0		Gn	119	70,8		Gn	12	7,1		Gn	37	22,1	
	Gw	102	100,0		Gw	93	91,2		Gw	9	8,8		Gw	-	0,0	
	Z	400	100,0		Z	324	81,0		Z	70	17,5		Z	6	1,5	
	O	143	100,0	813	O	106	74,1	642	O	28	19,6	119	O	9	6,3	52 6,4
razem				100,0	razem				razem				razem			

Oznaczenia: Gn - Garbalin, Gw - Gostkow, Ż - Żytkowice, O - Opole.
Źródło: Jak w tab. 1.

Ujęty w niej zbiorczo obowiązek podjęcia leczenia polegał na: zobowiązaniu zwalnianego na przepustkę do podjęcia leczenia odwykowego (w 22 przypadkach), leczenia w poradni przeciwgruźliczej (w 2 przypadkach — po jednym w Garbalinie i w Gostkowie) oraz leczenia w poradni zdrowia psychicznego (1 przypadek z Opola). Interesujące jest — z punktu widzenia charakteru tego ostatniego ośrodka — że tylko wobec 1 osoby orzeczono obowiązek leczenia w okresie „próby”.

Z danych zaprezentowanych w tab. 3 wynika także, iż umieszczeni w OPS wykonali nałożone na nich obowiązki w 79,0%, przy czym najwyższe wskaźniki odnotowano co do wykonania obowiązków alimentacyjnych (81,6%), podjęcia leczenia (88,0%) oraz podjęcia pracy (82,1%). Również inne obowiązki realizowane były w stopniu, który można uznać za nadzwyczaj dobry. Przyznajemy, że nie oczekiwaliśmy aż tak dobrych wyników. Okoliczność ta wyłania pytanie o ich uzasadnienie. Otóż wydaje się, iż decydującym czynnikiem była tu obawa przed odwołaniem z przepustki oraz — jako czynnik pozytywny — dążenie do uzyskania zwolnienia z ośrodka.

Oceniając zachowania się umieszczonych w czasie przepustek sądy uwzględniały w pierwszym rzędzie realizację obowiązku pracy. Świadczą o tym m. in. postanowienia o bezwarunkowym zwolnieniu umieszczonych po przepustce, gdy tylko podjęli pracę, mimo że nie wykonali innych obowiązków (np. nadużywali alkoholu — przypadki 43, 91, 167, 260 i 303 z Żytkowic), a także gdy podejmowali pracę dopiero pod koniec „próby” (przypadek 30 z Żytkowic)¹⁰. Jednakże w sytuacji, gdy niewykonanie obowiązku podjęcia pracy spowodowane było przyczynami obiektywnymi, fakt ten nie miał wpływu na negatywną ocenę przebiegu „próby”, i mimo niewykonania tego obowiązku, umieszczonych bezwarunkowo zwalniano (przypadki: 93 z Garbalina, 217 z Żytkowic, 45 z Opola).

Tylko w 1 wypadku decyzja sądu penitencjarnego o bezwarunkowym zwolnieniu z OPS nie była oparta na ocenie realizacji obowiązków nałożonych na okres „próby”. Jest to przypadek 213 z OPS w Żytkowicach. Osoba ta została zwolniona z następującym uzasadnieniem sądu: „Efektem pobytu Z. P. w OPS jest to, że nie był on zatrzymany ani notowany przez MO [w czasie przepustki — przyp. autorów]. Zważywszy na jego osobowość, należy uznać, że ten minimalny wynik resocjalizacyjnego oddziaływania uzasadnia zwolnienie Z. P. z ośrodka przystosowania społecznego”.

¹⁰ Podobne wyniki, gdy chodzi o ocenę przebiegu nadzoru ochronnego, odnotowała w swoich badaniach I. Rzeplińska, *Recydywiści w okresie nadzoru ochronnego*, Wrocław 1985, s. 140.

W przypadku 148 z Garbalina umieszczony w czasie przepustki resocjalizacyjnej popełnił przestępstwo z art. 203 § 1 k.k., za które skazano go na karę roku i 3 miesięcy pozbawienia wolności i w czasie odbywania tej kary został bezwarunkowo zwolniony z OPS.

Dokonanie pełniejszej oceny rysującej się praktyki funkcjonowania instytucji przepustki resocjalizacyjnej wymaga uzupełnienia niniejszych rozważań o dane odnoszące się do zachowania umieszczonych po ich bezwarunkowym zwolnieniu z OPS. Tylko w ten bowiem sposób ustalić można, czy i na ile zachowania na przepustce resocjalizacyjnej świadczą o zrealizowaniu celów umieszczenia w OPS.

Ze względu na aktowy charakter naszych badań, ocenę stopnia resocjalizacji recydywistów po ich zwolnieniu z OPS podjąć możemy wyłącznie na podstawie danych o powrotności do czynów zabronionych (przestępstw i wykroczeń).

Dane o powrotności do czynów zabronionych prezentujemy w odniesieniu do całej zbadanej przez nas populacji zwolnionych z OPS. Większości z nich (co zaznaczyliśmy już wcześniej) udzielono przepustek resocjalizacyjnych, i również większość po upływie „próby” została bezwarunkowo zwolniona. Tylko w nielicznych przypadkach, zezwolenia na czasowe opuszczenie OPS na przepustkę resocjalizacyjną nie były udzielane.

Liczbę osób, które nie skorzystały z przepustki resocjalizacyjnej, a po zwolnieniu z OPS popełniały czyny zabronione, zaznaczać będziemy w tabelach symbolem „x” z odpowiednią cyfrą arabską. Ułatwi to zobrazowanie zjawiska recydywy wśród zwalnianych z OPS, którzy korzystali z przepustki resocjalizacyjnej.

Podstawowe informacje o powrotności do czynów zabronionych przedstawiamy w tab. 4. Spośród 640 osób zwolnionych z badanych przez nas ośrodków — 293 umieszczonych (45,8%) powróciło po zwolnieniu z ośrodka do czynu zabronionego, przy czym co najmniej do 1 przestępstwa powróciło 200 osób, czyli 31,3% ogółu zwolnionych.

Największą powrotność do czynów zabronionych stwierdziliśmy wśród osób zwolnionych z OPS w Garbalinie — 52,6% ogółu zwolnionych z tego ośrodka, przy czym co najmniej do 1 przestępstwa powróciły 84 osoby (36,5% ogółu zwolnionych w tym OPS), w Gostkowie odsetek ten jest mniejszy i wynosi 45,5, z czego do co najmniej 1 przestępstwa powróciło 29,5% osób zwolnionych z tego ośrodka (13 osób), w Żytkowicach spośród 319 zwolnionych powróciło do czynów zabronionych 134 umieszczonych (42,0%), z czego 92 (28,8%) popełniło co najmniej 1 przestępstwo. Natomiast najmniejsza powrotność do czynów zabronionych wystąpiła w Opolu, gdzie spośród 47 zwolnionych

Tabela

Powrotność do czynów zabronionych po zwolnieniu umieszczonych z OPS

Kod	Liczba osób zwolnionych z OPS	Liczba osób powracających do czynów zabronionych						Liczba osób, które po zwolnieniu z OPS popełniły następującą liczbę czynów zabronionych																						
		Ogółem		P	P+W	W	P + W										W													
		1	2	3	4	1+1	1+2	1+3	1+4	1+5	2+1	2+2	2+3	2+4	2+8	3+2	3+3	3+6	4+2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	16
		P										P + W										W								
alin	1	230	121 ^{2x}	54	30	37 ^{2x}														20 ^{1x}	3	7 ^{1x}	2	2	2	1	2	-	-	
	%	100	52,6	44,6	24,8	30,6														54,1	8,1	18,9	5,4	5,4	2,7	5,4	0,0	0,0	0,0	
ków	1	44	20 ^{1x}	11	2	7 ^{1x}														3	2	-	1 ^{1x}	-	-	-	-	-	1	
	%	100	45,5	25,0	10,0	35,0														42,8	28,6	0,0	14,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	14,3	
owice	1	319	134 ^{3x}	71 ^{1x}	21 ^{1x}	42 ^{1x}														26	7 ^{1x}	6	1	-	-	1	1	-	-	
	%	100	42,0	53,0	15,7	31,3														61,9	16,6	14,3	2,4	0,0	0,0	2,4	2,4	0,0	0,0	
e	1	47	18 ^{3x}	4	7 ^{1x}	7 ^{2x}														4	1 ^{1x}	1 ^{1x}	-	-	-	-	-	1	-	
	%	100	38,3	22,2	38,9	38,9														57,1	14,3	14,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	14,3	
em	1	640	293 ^{9x}	140 ^{1x}	60 ^{2x}	93 ^{6x}														49 ^{1x}	12 ^{2x}	13 ^{2x}	4 ^{1x}	2	1	3	1	1	1	
	%	100	45,8	47,8	20,5	31,7														52,8	13,0	14,0	4,3	2,2	1,1	3,2	1,1	1,1	1,1	

Znaczenia: P - przestępstwa, W - wykroczenia.

Źródło: Jak w tab. 1.

T a b e l a 5

Powrotność do czynów zabronionych po zwolnieniu z OPS, podobnych do przestępstw,
w związku z popełnieniem których nastąpiło umieszczenie w OPS

Ośrodek	Liczba osób po- wracających do czynów		Liczba osób powracających do następującej liczby czynów zabronionych, podobnych do przestępstwa, w związku z popełnieniem którego orzeczono o umieszczeniu w OPS, skierowanych przeciwko									
	zabro- nionych	zabronio- nych podobnych	mieniu				rodzinnie, opiece i młodzieży	życiu i zdrowiu	działalności insty- tucji państwowych i społecznych	1	2	
			1	2	3	4						
Garbaliń	1	121 ^{2x}	43 ^a	13	4	1	2	1	1	2		
	%	100	65,2	19,7	6,1	1,5	1,5	0,0	1,5	0,0		
	1	20 ^{1x}	7	-	-	-	-	1	-	1		
Gostków	%	100	77,8	0,0	0,0	0,0	0,0	11,1	0,0	11,1		
	1	134 ^{3x}	37 ^{a 1x}	15	2 ^{1x}	-	8	3	1	-		
	%	100	56,1	22,7	3,0	0,0	12,1	4,5	1,0	0,0		
Żytkowice	1	18	3	2	1	-	3	-	-	1 ^{1x}		
	%	100	30,0	20,0	10,0	-	30,0	-	-	10,0		
	1	293 ^{9x}	90 ^{1x}	30	7 ^{1x}	1	14	1	2	2 ^{1x}		
Opole	%	100	59,6	19,9	4,6	0,7	9,3	0,7	1,3	1,3		
	1	100	51,5	15,1	4,6	0,7	9,3	0,7	1,3	1,3		
	%	100	51,5	15,1	4,6	0,7	9,3	0,7	1,3	1,3		

Oznaczenie: ^a w tym 1 osoba popełniła czyn z art. 119 § 1 k.w.

Źródło: Jak w tab. 1.

powróciło do czynów zabronionych 18 osób (38,3⁰/₀), z czego 11 (23,4⁰/₀) powróciło do co najmniej 1 przestępstwa.

Uzupełnienie powyższych danych zawiera tab. 5, w której przedstawione są informacje o stwierdzonej przez nas powrotności do przestępstw podobnych do tych, w związku z popełnieniem których orzeczono o umieszczeniu recydywisty w OPS. Wynika z niej, że ponad połowa osób powracających do czynów zabronionych po zwolnieniu z OPS (151 umieszczonych z 293 powracających do czynów zabronionych — 51,5⁰/₀) popełniła co najmniej 1 przestępstwo podobne do tego, w związku z którym nastąpiło umieszczenie w ośrodku, przy czym największy odsetek takich recydywistów odnotowaliśmy wśród zwolnionych z OPS w Opolu — 55,6 powracających do czynów zabronionych z tego ośrodka, mniejszy wśród zwolnionych z Garbalina — 54,5 i z Żytkowic — 49,3, a najmniejszy wśród zwolnionych z Gostkowa — 45,0.

Wobec faktu, iż OPS w Garbalinie był ośrodkiem o surowszych warunkach oddziaływania resocjalizacyjnego, stwierdzona przez nas duża powrotność do czynów zabronionych osób zwolnionych z tego właśnie ośrodka sugerować może, iż przekonanie o złej prognozie co do tych recydywistów było uzasadnione. Najmniejsza powrotność do czynów zabronionych przez zwalnianych z OPS w Opolu zdaje się wynikać z faktu, że w przeważającej liczbie przypadków byli to ludzie chorzy, poddawani dalszemu leczeniu w warunkach szpitalnych poza ośrodkiem. Jeśli jednak wracali do przestępstw, to przeważnie w warunkach art. 60 k.k., co prawdopodobnie zdeterminowane było także ich stanem psychicznym.

Biorąc pod uwagę z jednej strony przesłanki recydywy specjalnej określone w przepisach kodeksu karnego i kodeksu wykroczeń, a z drugiej strony powszechnie stwierdzony fakt, iż w strukturze przestępczości dominują przestępstwa przeciwko mieniu — oczywiste są wskaźniki liczbowe i procentowe powrotności do przestępstw przeciwko mieniu, przy stosunkowo niskich wskaźnikach powrotności do przestępstw skierowanych przeciwko innym niż mienie dobrom (por. tab. 5).

Dane prezentowane w tab. 4 i 5 nie uwzględniają stwierdzonych przez nas przypadków popełnienia czynów zabronionych w czasie trwania przepustki resocjalizacyjnej. Takich przypadków stwierdziliśmy 5 — w tym 3 przypadki osób zwalnianych na przepustkę z OPS w Garbalinie i 2 przypadki osób z Żytkowic.

Wśród przebywających na przepustce resocjalizacyjnej, następnie zwolnionych z OPS w Garbalinie — 1 osoba dopuściła się 2 przestępstw przeciwko mieniu (podobnych do tego, w związku z którym orzeczono o jej umieszczeniu w ośrodku), 1 osoba — 1 przestępstwa przeciwko

mieniu (również podobnego) i 1 osoba — 1 przestępstwa niepodobnego do tego, w związku z popełnieniem którego umieszczono ją w OPS.

Wśród zwolnionych na przepustkę w Żytkowicach — 1 osoba popełniła na tej przepustce przestępstwo przeciwko mieniu (podobne) i 1 osoba dopuściła się wykroczenia (z art. 51 § 1 k.w.).

Po uwzględnieniu powyższych informacji, liczby obrazujące powrotność do czynów zabronionych po zwolnieniu z ośrodków przystosowania społecznego przybiorą następujące wartości: ogółem — 290 osób powracających do czynów zabronionych (100,0%), z czego w Garbalinie — 124 (53,9%), w Gostkowie — 20 (45,5%), w Żytkowicach — 136 (42,6%), w Opolu 18 (38,3%). Tak więc odsetek powracających do czynów zabronionych po zwolnieniu z OPS w całej zbadanej przez nas populacji ulegnie zwiększeniu do 46,6.

Nie powróciły do czynów zabronionych 324 osoby (50,6% badanej populacji), zaś 18 osób (2,8%) zmarło: 3 z Garbalina, 13 z Żytkowic i 2 z Opoli.

W kolejnej tabeli (6) odnoszącej się do powrotności do czynów zabronionych prezentujemy zależność między czasem pobytu umieszczonych w ośrodku a czasem, jaki upłynął od ich bezwarunkowego zwolnienia do chwili popełnienia czynu zabronionego.

Z tab. 6 wynika, że wraz z upływem czasu od zwolnienia umieszczonych z OPS, maleją wskaźniki powrotności do czynów zabronionych. Biorąc pod uwagę poszczególne ośrodki, powyższa tendencja daje się zaobserwować wyłącznie wśród osób zwolnionych z OPS w Żytkowicach, natomiast w Garbalinie i w Gostkowie wykazuje wyraźne wahania: W Garbalinie najwyższe (prawie jednakowe) wskaźniki „szybkości” powrotu do czynów zabronionych dają się zaobserwować w ciągu pierwszych 18 miesięcy po zwolnieniu z ośrodka, a w następnych okresach — na przemian — maleją i wzrastają, zaś w Gostkowie — w ciągu pierwszych 18 miesięcy od zwolnienia z ośrodka występuje systematyczny wzrost tych wskaźników, a następnie systematyczny ich spadek — tak, że po upływie 3 lat od zwolnienia z ośrodka żaden z umieszczonych nie powrócił do czynu zabronionego; w Opolu obserwujemy wysokie wskaźniki powrotności do czynów zabronionych w ciągu pierwszych 12 miesięcy, a po ich upływie — względnie równomierne i niskie wskaźniki.

W ciągu 3 lat od zwolnienia z OPS do czynów zabronionych wróciło 243 recydywistów (86,8%), przy czym w Garbalinie 107 (89,1%), w Gostkowie — 19 (100,0%), w Żytkowicach — 105 (84,8%), w Opolu — 12 (70,6%).

Jednocześnie z tab. 6 wynika, że wydłużaniu się prawnego czasu pobytu umieszczonych w OPS towarzyszy „skręcanie się” czasu, po

Prawny czas pobytu umieszczonych w ośrodku		Liczba recydywistów powracających do czynów zabronionych po zwolnieniu z OPS																	ogółem		
		po upływie czasu																			
		do 6 m-cy	do 1 roku	do 1 roku 6 m-cy	do 2 lat	do 2 lat 6 m-cy	do 3 lat	do 3 lat 6 m-cy	do 4 lat	do 4 lat 6 m-cy	do 5 lat	ponad 5 lat	Garbalińskie	Gostków	Żytkowice	Opole	we wszystkich OPS				
2 lata	Garbalińskie Gostków Żytkowice Opole Razem	- - - -	- - - -	1 1 1 -	- - 1 1	- - 1 -	- - 1 -	- - 1 -	- - 1 -	1 1 1 2	- - - -	- - - -	2	-	-	3	1	6			
Ponad 2 lata do 2 lat 6 m-cy	Garbalińskie Gostków Żytkowice Opole Razem	4 13 -	10 12 1	13 8 24	2 4 1	5 10 17	2 1 11	1 1 8	2 4 4	1 4 10	1 1 17	1 1 11	43	11	-	68	5	127			
Ponad 2 lata do 3 lat 6 m-cy	Garbalińskie Gostków Żytkowice Opole Razem	7 1 3 -	2 3 1	6 4 6	5 1 -	6 5 6	2 1 6	1 1 -	1 1 -	1 1 -	1 1 6	2 1 2	35	2	-	20	1	58			
Ponad 3 lata do 3 lat 6 m-cy	Garbalińskie Gostków Żytkowice Opole Razem	3 3 3 -	4 4 -	1 2 -	1 2 -	1 1 -	1 1 -	1 1 -	1 1 -	1 1 -	1 1 -	1 1 -	11	2	-	10	3	26			
Ponad 3 lata do 4 lat 6 m-cy	Garbalińskie Gostków Żytkowice Opole Razem	3 4 4 -	1 1 1 -	2 1 1 3	1 1 1 -	1 1 1 2	1 1 1 3	1 1 1 -	1 1 1 -	1 1 1 -	1 1 1 2	1 1 1 2	8	-	-	8	2	18			
Ponad 4 lata do 4 lat 6 m-cy	Garbalińskie Gostków Żytkowice Opole Razem	3 - 1 -	2 1 1 -	1 1 1 4	1 1 1 2	1 1 1 -	1 1 1 -	1 1 1 -	1 1 1 -	1 1 1 -	1 1 1 -	1 1 1 -	8	1	-	2	1	12			
Ponad 4 lata do 5 lat 6 m-cy	Garbalińskie Gostków Żytkowice Opole Razem	- 1 1 -	1 2 -	- - -	- 1 1 -	- 1 1 -	- 1 1 -	- 1 1 -	- 1 1 -	- 1 1 -	- 1 1 -	- 1 1 -	1	-	-	6	1	8			
5 lat	Garbalińskie Gostków Żytkowice Opole Razem	5 21 11 9	3 1 2 2	1 1 2 8	2 1 2 2	2 21 -	1 1 41	1 1 21	1 1 1	1 1 41	1 1 21	1 1 21	122	31	-	73	3	257			
Ogółem	Garbalińskie Gostków Żytkowice Opole Razem	25 26 32	23 25 56	25 16 55	10 4 2	14 2 13	10 2 11	10 2 11	4 3 7	4 3 7	4 3 7	4 3 7	120	19	12	124	17	280			

* Określenie "prawny czas pobytu w OPS" oznacza czas pobytu umieszczonych w ośrodku, liczony od dnia przyjęcia ich do OPS do dnia skreślenia z ewidencji, z uwzględnieniem wszelkich przerw w pobycie spowodowanych udzielonymi przepustkami (resocjalizacyjnymi, nagrodowymi lub losowymi) z odliczeniem jednak przerw spowodowanych wszelkimi przestępstwami, o których mowa w art. 100 § 1 k.p.k., a także przerw spowodowanych samowolnieniami, odbywaniem kary pozbawienia wolności, tymczasowym arestowaniem czy spóźnieniami w powrocie do ośrodka z udzielonych przepustek. W tabeli pominięto: (1) w stosunku do zwolnionych z Garbalińska - 4 przypadki osób, co do których uchylono orzeczenie o umieszczeniu w OPS, a które po zwolnieniu opartym na tej podstawie powróciły do czynów zabronionych; (2) w stosunku do zwolnionych z Żytkowa - 1 przypadek (j.w.); (3) w stosunku do zwolnionych z Żytkowa - 6 przypadków (j.w.); 2 przypadki, co do których uchylono orzeczenie o umieszczeniu w OPS związane z przestępstwem popełnionym w trakcie pobytu w OPS, 1 przypadek osoby, która w trakcie pobytu w OPS została skazana za przestępstwo i co do której następnie uchylono orzeczenie o umieszczeniu w OPS - które to osoby, po zwolnieniu ich z ośrodka powróciły do czynów zabronionych oraz 3 przypadki braku danych (pomijane także w innych tabelach); (4) w stosunku do zwolnionych z Opola - 1 przypadek zwolnienia z OPS po roku i 9 miesiącach pobytu ze względu na konieczność leczenia szpitalnego. Pominięto wszystkich tych przypadków, w których nastąpiło uchylenie orzeczenia o umieszczeniu w OPS, uzasadnione jest faktem, iż decyzja taka oparta musiała być na przeświadczeniu o braku zasadności lub celowości stosowania samej instytucji umieszczenia w ośrodku, a pominięcie przypadku osoby zwolnionej z OPS na leczenie szpitalne - faktem, że decyzja taka wiązała się z koniecznością uchylenia orzeczenia o umieszczeniu w OPS (choć brak jest takiej informacji w aktach), skoro zwolnienie nastąpiło przed minimalnym ustawowym terminem pobytu w ośrodku.

źródło: Jak w tab. 1.

upływie którego powracali oni do czynu zabronionego po zwolnieniu.

Dane te zdają się świadczyć o nieskuteczności działań mających zapobiec powrotności do czynów zabronionych podejmowanych wobec umieszczonych w OPS recydywistów.

III

1. W zdecydowanej większości przypadków zwalniania z OPS, decyzje sądu o zwolnieniu poprzedzone były udzielanymi zezwoleniami na czasowe opuszczenie ośrodka w celu sprawdzenia postępów resocjalizacji, i uzależnione od pozytywnego przebiegu tej „próby”. Nieliczne natomiast były takie sytuacje, w których recydywiści przebywali w OPS przez maksymalny, dopuszczalny ustawowo okres i nie korzystali z przepustki resocjalizacyjnej.

Z powyższych spostrzeżeń zdaje się wynikać tendencja do ograniczania czasu pobytu umieszczonych w OPS do niezbędnego minimum dodatkowego oddziaływania resocjalizacyjnego w warunkach izolacji w ośrodku i jednocześnie oceny efektów tego oddziaływania przez pryzmat zachowania poza ośrodkiem, w ramach udzielonej przepustki resocjalizacyjnej.

Generalnie powyższą tendencję należy ocenić jako prawidłową, ponieważ zdaje się z niej wynikać preferencja dla resocjalizacyjnego celu umieszczenia w OPS oraz traktowanie przepustki resocjalizacyjnej jako podstawowego środka realizacji tego celu. Jednakże na podstawie zbadanego przez nas materiału aktowego nasuwają się pewne wątpliwości nakazujące ostrożność w ocenie funkcjonowania przepustek resocjalizacyjnych.

a. Nie udało się ustalić czysto obiektywnych kryteriów oceny zachowania tych nielicznych umieszczonych w OPS, którym nie udzielono przepustki resocjalizacyjnej, wyraźnie wskazujących na niedostateczność osiągniętych przez nich postępów resocjalizacji na skutek bezpośredniego oddziaływania w ośrodku, w odróżnieniu od „pozytywnych” ocen zachowania innych umieszczonych, którym przepustki udzielono. Jakkolwiek we wnioskach o udzielenie zezwoleń na czasowe opuszczenie OPS w celu sprawdzenia postępów resocjalizacji (lub w opiniach administracji OPS dołączonych do wniosków w tym przedmiocie pochodzących od umieszczonych) oraz w uzasadnieniach postanowień sądów udzielających takiej przepustki wskazywano m. in. na stosunek umieszczonego do wykonywanej pracy w ośrodku, liczbę i rodzaj przyznanych nagród oraz wymierzonych kar dyscyplinarnych — jednakże

porównanie powyższych danych w odniesieniu do osób, które uzyskały przepustkę resocjalizacyjną, oraz tych, które z niej nie korzystały, nie pozwala na wychwycenie istotnych różnic. W zasadzie zatem podstawę udzielanych zezwoleń na czasowe opuszczenie OPS stanowiło samo wyrażenie przez administrację ośrodka przeświadczenia (wynikającego z nie dających się zobiektywizować ocen) o celowości zastosowania tej instytucji wobec umieszczonego.

b. Wskazana wyżej niemożność ustalenia kryteriów udzielania przepustek resocjalizacyjnych utrudnia także ocenę co do minimalnego czasu pobytu umieszczonych w OPS, po którym przepustki te były udzielane. Z faktu, iż po najkrótszym dopuszczalnym ustawowo okresie pobytu w ośrodku (rok i 6 miesięcy) udzielono przepustek resocjalizacyjnych nielicznej grupie zdaje się wynikać, że taki okres dodatkowego oddziaływania resocjalizacyjnego na recydywistów rzadko był wystarczający dla ugruntowania przeświadczenia o osiągniętej przez nich poprawie; sprawą otwartą jest jednak kwestia, na ile wynikało to z „niepodatności” na resocjalizację samego umieszczonego w OPS, a na ile z niewłaściwości podejmowanych przez administrację ośrodka działań resocjalizacyjnych.

Z drugiej jednak strony, większość recydywistów uzyskała zezwolenie na czasowe opuszczenie OPS po okresie pobytu w ośrodku nie przekraczającym 3 lat, co — abstrahując od resocjalizacyjnego celu umieszczenia w OPS — tylko z punktu widzenia dolegliwości tego środka (izolacja) wydaje się zasługiwać na aprobatę.

Na pełną aprobatę zasługuje też fakt, iż na decyzje o udzieleniu zezwolenia na czasowe opuszczenie OPS w celu sprawdzenia postępów resocjalizacji nie miały wpływu — w sposób czysto mechaniczny — takie okoliczności, jak samouwolnienie z OPS, spóźnione doń powroty z przepustek losowych i nagrodowych, odbywanie kary pozbawienia wolności. Okoliczności te nie miały również wpływu na wydłużenie czasu pobytu umieszczonych w OPS, po którym przepustek udzielano.

c. Pewne wątpliwości nasuwają stwierdzone przez nas — wprawdzie nieliczne — przypadki ponownego udzielenia zezwolenia na czasowe opuszczenie OPS w celu sprawdzenia postępów resocjalizacji po krótszym niż 6-miesięczny okresie — od powrotu umieszczonego do OPS po odwołaniu poprzedniej przepustki resocjalizacyjnej. Czy tak krótkie ponowne oddziaływanie resocjalizacyjne w warunkach izolacji w OPS może stworzyć podstawy do prawidłowego prognozowania zachowań umieszczonych?

d. Celowość stwierdzonego przez nas nakładania na umieszczonych w OPS przez sąd penitencjarny na okres przepustki resocjalizacyjnej obowiązków wydaje się być oczywista, jakkolwiek brak jest w rozwią-

zaniach ustawowych bezpośredniej podstawy prawnej dla takich decyzji. Rozważyć by zatem należało, czy praktyki tej nie spetryfikować w kodeksie karnym wykonawczym przez wprowadzenie doń odpowiedniej normy stanowiącej, iż udzielając zezwolenia na czasowe opuszczenie ośrodka można skazanego zobowiązać do określonego postępowania. Katalog pozostających do dyspozycji sądu obowiązków mógłby być sformułowany, jak przy instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary, warunkowego przedterminowego zwolnienia, czy nadzoru ochronnego. Ich nakładanie powinno być podporządkowane wyłącznie celowi resocjalizacyjnemu. Na przykład zobowiązanie zwolnionego do zamieszkania w określonej miejscowości będzie uzasadnione ze względu na dążenie do umocnienia więzów recydywisty z rodziną, natomiast będzie zbędne, wręcz szkodliwe w sytuacjach, gdy represyjność tego obowiązku zdyskredytuje jego resocjalizacyjną funkcję.

e. Z prezentowanych danych wynika, że najczęściej nakładanym obowiązkiem i jednocześnie najważniejszym kryterium oceny przebiegu „próby” był obowiązek podjęcia pracy. Nie negując celowości generalnego zobowiązywania umieszczonych w OPS do podjęcia w okresie przepustki pracy zarobkowej, wydaje się, że jeśli nałożono nań i inne obowiązki, to ich wypełnienie powinno być dla oceny przebiegu „próby” jednakowo ważne. Tymczasem stwierdziliśmy, że podjęcie przez umieszczonego pracy, przy jednoczesnym niewykonaniu innych nałożonych obowiązków lub niewłaściwym jego zachowaniu poza OPS, niejednokrotnie oceniane było jako wystarczające do przyjęcia, że „próba” przebiegła pomyślnie, i skutkowało w efekcie bezwarunkowe zwolnienie z ośrodka. Taka praktyka — poddająca w wątpliwość celowość uprzedniego nałożenia innych obowiązków podważająca autorytet orzeczenia sądu — musi niepokoić.

f. Zastrzeżenia budzą także stwierdzone przez nas przypadki uznawania za pomyślne (skutkujące bezwarunkowym zwolnieniem) takich „prób”, w trakcie których recydywiści popełnił przestępstwo, zachowywał się niewłaściwie, czy też przystąpił do realizacji obowiązku pod koniec okresu „próby”.

g. Jaskrawo odbiegającym od ogólnej tendencji oczekiwania przez sąd penitencjarny nałożonych na umieszczonych obowiązków jest przypadek 213 z Żytkowic (opisany na s. 129), w którym pozytywną ocenę przebiegu przepustki oparto wyłącznie na stwierdzonej w czasie jej trwania poprawie jurydycznej.

h. Nie wydaje się słuszne udzielanie zezwoleń na czasowe opuszczenie OPS w ramach przepustek resocjalizacyjnych w tych przypadkach, gdy merytoryczną podstawą zwolnienia z ośrodka był tylko stan zdrowia umieszczonego. Istnieje przecież przewidziana w art. 107 k.k.w.

możliwość udzielenia takiej osobie przepustki nie obwarowanej żadnymi rygorami, a nawet możliwość zawieszenia postępowania wykonawczego (art. 17 § 2 k.k.w.). Natomiast sięganie po przepustkę resocjalizacyjną wobec umieszczonego, który mógłby być i tak czasowo zwolniony ze względu na stan zdrowia, będzie właściwe wówczas, gdy stan jego zdrowia nie przekreśli możliwości sprawdzania postępów resocjalizacji w warunkach wolnościowych.

2. Zakres i rodzaje nakładanych w okresie „próby” obowiązków na osobę zwalnianą z ośrodka niewątpliwie dowodzą istnienia tendencji do sterowania postępowaniem recydywisty w okresie jego pobytu poza ośrodkiem, najbardziej widocznej w działalności sądu penitencjarnego w Opolu, najmniej zaś — sądu w Radomiu.

Treść nakładanych obowiązków upodabnia w jakimś stopniu przepustkę resocjalizacyjną do nadzoru ochronnego, z tym tylko, że brak formalnych możliwości do ustanowienia w okresie „próby” kuratorskiego dozoru nad recydywistą. Wydaje się, że warto rozważyć, czy w drodze nowelizacji kodeksu karnego wykonawczego nie uruchomić takiej możliwości. *De lege ferenda*, postulatem dalej idącym jest wprowadzenie możliwości zamiany umieszczenia w OPS na nadzór ochronny po upływie określonego czasu pobytu recydywisty w ośrodku lub w trakcie przepustki resocjalizacyjnej.

3. Pod adresem praktyki należałoby postulować, aby wypadki osadzenia umieszczonych w ośrodku, mimo pomyślnego przebiegu okresu próby, ograniczyć do minimum, a jako zasadę przyjąć praktykę bezwarunkowego zwalniania osób, które swoim postępowaniem w okresie pobytu poza ośrodkiem wykazały chęć prowadzenia życia zgodnego z porządkiem prawnym. Wydaje się, że można usprawnić przebieg postępowania przed sądem w przedmiocie zwolnienia z OPS w taki sposób, by po przepustce recydywista nie musiał wracać do ośrodka i w nim oczekiwać na orzeczenie o zwolnieniu, by czas zwolnienia na przepustkę stanowił rzeczywiste „przejście” od izolacji w OPS do bezwarunkowej wolności. Przerwanie pobytu na wolności, nawet krótkotrwałym powrotem do OPS, może wywierać ujemny wpływ na pomyślnie rozpoczęty proces społecznej adaptacji umieszczonego, któremu wcześniej udzielono przepustki.

4. Stwierdzona przez nas wysoka efektywność zezwoleń na czasowe opuszczenie ośrodka przystosowania społecznego w celu sprawdzenia postępów resocjalizacji (mierzona realizacją nałożonych obowiązków i liczbą bezwarunkowych zwolnień) uzasadniać może postulat

rozluźnienia rygorów związanych z podstawami ich stosowania, w szczególności przez dopuszczenie stosowania tych zezwoleń przed upływem przewidzianego w art. 107 § 2 k.k.w. półtorarocznego pobytu skazanego w ośrodku¹¹.

5. Poprzedni wniosek wspiera ponadto fakt, iż „efektywność” samego umieszczenia w OPS mierzona powrotnością do czynów zabronionych utrzymuje się mniej więcej na poziomie recydywy specjalnej. Oznacza to, że skuteczność oddziaływania resocjalizacyjnego w OPS — sprawdzona uprzednio w większości przypadków udzieloną przepustką — jest bardzo duża, jeśli uwzględni się, że w OPS przebywają tylko nieliczni recydywiści (ci „najbardziej zdemoralizowani”)¹².

Z drugiej jednak strony, odsetek powracających po zwolnieniu z OPS do przestępstw w warunkach recydywy specjalnej jest bardzo duży. Jednocześnie największą powrotność do czynów zabronionych zaobserwować można w ciągu krótkiego okresu po zwolnieniu z OPS. Można to chyba wiązać z brakiem efektów resocjalizacyjnych samego umieszczenia w ośrodku, jak i ze zbyt optymistyczną oceną efektywności przepustek udzielanych przecież „w celu sprawdzenia postępów w resocjalizacji”. Z tego zaś wynika, że w rzeczywistości zezwolenia na czasowe opuszczenie OPS nie mogą stanowić rzetelnego miernika, choćby tylko jurydycznej poprawy umieszczonych zwalnianych z OPS, a tym samym — kryterium prognozowania ich zachowań. Z uzyskanych wcześniej danych¹³ wynika, że probierzem takim nie mogą być również kary dyscyplinarne i nagrody stosowane wobec umieszczonych w ośrodku. Zatem, na podstawie jakich przesłanek można prognozować zachowanie recydywistów po zwolnieniu ich z OPS?

Wpłynęło do Redakcji
„Folia iuridica”
w maju 1986 r.

Katedra Prawa Karnego UŁ

Krzysztof Indeck, Stefan Lelental, Aleksandra Tomporek

DIE ZEITLICHE GENEHMIGUNGSVERSÄUMUNG
DER GESELLSCHAFTLICHEN ANPASSUNGSANSTALT ALS MITTEL
DER EINWIRKUNG IM PROZESS DER RESOZIALISIERUNG

Diese Bearbeitung bewertet die Funktionierung der Einwichtung der zeitlichen Genehmigungsvsäumung der gesellschaftlichen Anpassungsanstalt (Art. 107 des

¹¹ Postulat taki był rozważany w toku prac nad nowelizacją kodeksu karnego wykonawczego przez Komisję powołaną w tym celu przez ministra sprawiedliwości.

¹² Por. Lelental, *Niektóre wyniki...*

¹³ Por. Indeck, Tomporek, *Polityka...*

Strafvollzugsgesetzes) um auf diese Weise die Fortschritte im Prozess Resozialisierung zu prüfen. Dabei wurden die Aktenforschungen und die Katamnesie der 640 Fälle durchgeführt.

Die Häufigkeit und die Regeln der Ausgabe der Versäumungsscheine (die auf Grund der Forschungen festgestellt wurden) weisen auf eine Tendenz zur Begrenzung des zeitwilligen Aufenthalts ausserhalb der gesellschaftlichen Anpassungsanstalt bis zum Minimum nach.

Die Analyse der Ergebnisse stellte fest, dass der Durchlaßschein kein massgebender Mittel wenn auch der juristischen Verbesserung ist und dass dadurch nicht möglich ist die Kriterien der zukünftigen Verhaltens zu bestimmen.